

AZ IDEOLÓGIA ÉRTELMEZÉSÉNEK KÉRDÉSÉHEZ

Írta: KALLÓS GÁBOR

A sok és különféle — írásban és szóban — kifejtett álláspont jelzi, hogy az ideológia értelmezésének kérdése az aktuális problémák egyike.

Dolgozatunk célja: a marxista irodalomban található különböző ideológiafogalom meghatározások bemutatása abból a célból, hogy egy egységes, különböző ellentmondásokat túlhaladó időtálló ideológiafogalom kialakítására való törekvés helyes és szükséges. Valamint éppen ebből kifolyólag van az ideológiának jelene és jövője.

Az ideológia is úgy járt, mint egy sor diszciplína, nem nevével született. A fogalom — egybehangzó álláspontok alapján — Antoine Destutt de Tracy *Elements d'ideologie* (Párizs 1801—1815. 5. K.) című munkájából származik. Kétségtelen ugyanakkor, hogy az ideológiával már korábban is foglalkoztak. [1]

A marxista ideológiafogalom kialakulása és elemzése szempontjából a történelmi áttekintés leggyümölcsözőbbnek a marxista ideológia kialakulását közvetlen megelőző időszakból ígérkezik. Ezért figyelmünk elsőként Francis BACON felé kell, hogy forduljon. BACON érdeme abban summázható, hogy kritikai filozófiájában (a középkor filozófiájának kritikájában) benne van a társadalomkritika, ideológia-kritika, ami egyik forrása lehet a marxista idea-tan (ideológia) számára.

A francia HOLBACH azt kutatja, hogy milyen a viszony a valóság és az eszmék között. E kérdés elemzése vezet el az érdek problémájához. Hogy mi az érdek és az eszme (ideológia) összefüggésének lényege feltárni még nem tudta.

A sorban a másik francia HELVETIUS következik. Figyelemre méltó gondolata — amelyben túlmutat Holbachon — hogy felveti az érdek és az igazság összefüggésének kérdését. A franciák sora Rousseau elképzelésével teljes. Véleménye szerint az ideológia gazdag kifejtéséhez a valóság objektív törvényeinek a feltárása szükséges.

A klasszikus német polgári filozófia ideológiaproduktumát MARX és ENGELS. A német ideológiában tették elemzés tárgyává. Elemzésünket mi most egy meghatározott kérdés kapcsán követjük nyomon, ez pedig: a marxista ideológiafogalom eredete.

A marxista ideológiafogalom eredetének megértése szempontjából rá kell mutatni arra, hogy Marxnak és Engelsnek e kérdésben — jó lehet természetesen nemcsak ebben — kettős feladatot kellett megoldani:

1. A rendelkezésükre álló ideológia tanok kritikáját
2. Saját álláspontjuk kifejtését.

A kritika vonatkozásában például nem vehették át Hegelnek az elidegenedés értelmezését. Ugyanis a hegeli elidegenülés a szellem külsővé vállalása a természetben jelentkezik. Marx elidegenedés felfogása pedig — ahogy azt Sándor Pát frappánsan kimutatta — „alienation” azaz társadalmi jellegű.

Ami pedig FEUERBACH antropológiáját illeti, Marx és Engels kritikájukban kimutatják, hogy túl kell haladni, pontosabban nem csak Feuerbachét, hanem

magát az antropológiát. Kétségtelen, hogy ez a kritika befolyásolta Marx és Engels ideológiafelfogását, ennek ellenére látni kell, hogy ez inkább az ideológia történet síkján mozgó, s ebből kifolyólag „másabb” természetű, mint viszonyuk az utópista szocialistákhoz, valamint az angol közgazdászok közül különösen Ricardóhoz.

Ha elemzésünknel szem előtt tartjuk a marxizmus három forrását, akkor kétségtelen, hogy az itt bemutatott kritikai viszony ki kellett hogy terjedjen az utópista szocialistáknak az ideológiát érintő tanaira, valamint az angol közgazdászok, ezen belül RICARDO tanaira is. (Megjegyzendő, sajnos Marx ideológiakritikája kevésbé feldolgozott és ilyen értelemben maga A német ideológia is.) Csak is egy ilyen elemzés vezethet el saját álláspontjuk kifejtéséhez.

Mi az ideológia? (Idea=eszme, kép+logosz=tan görög)

Valójában az ideológia értelmezése Páris almája körüli vetélkedés. Míg ARNE NAESS 1956-ban az ideológia 18 jelentését gyűjtötte össze, addig 1965-ben Max Schneider szerint már több mint 30 definíció van. [2]

Ha az ideológiafogalom felmerülését kronológiailag követjük nyomon a marxista irodalomban, akkor a következő legfontosabb megállapításokkal találkozunk: Marxnál és Engelsnél a német ideológiában „hamis tudat” amelyben „az emberek és viszonyaik ... mint valami camera obscurában, fejük tetejére állítva jelennek meg”. [3]

GRAMSCHI értelmezésében az ideológia elsősorban „felépítmény jellegű eszmét” jelent. [4]

Többek szerint „osztály vagy egyéb csoportok tudata”. (M. CORNFORTH stb.)

ALTHUSSER elképzelése szerint pedig: „Az ideológia olyan képzetek (az esetek szerint: képek, mítoszok, eszmék, vagy fogalmak) rendszere (saját logikájával és szabályokkal) amely valamely adott társadalmon belül történelmi létezéssel és szereppel rendelkezik.” [5]

J. WIATR szerint: „... az ideológia lehet a valóság eltorzított képe, de nem feltétlenül az... Az így értelmezett ideológiát nem a valósághoz való misztifikáló viszonya miatt különböztetjük meg, hanem arra való tekintettel, hogy egy meghatározott osztályt, társadalmi csoportot, politikai áramlatot szolgál.” [6]

A legújabb kutatásokban az ideológia több alaptulajdonság (minőség) szerinti jellemzése kezd kibontakozni. (Nestorenko) itt azonban az a probléma, hogy ezek a szerzők Ujmov szavaival élve nem mondják ki, hogy az ideológia a társadalmi tudatformákhoz képest nem dolog, hanem minőség. Az itt felsorolt felfogásokból világos az ideológia fogalom többféle értelmezése. Erre mutat rá Kéri Emlémér is. „Az ideológia kifejezést többféle értelemben használjuk: hamis tudat (ideológikus tudat), tudományos társadalmi elmélet a cselekvés indoklása (pozitív és pejoratív értelemben) stb.” [7]

Az ideológia különböző értelmezése kihat tankönyvszerzőink felfogására is. Régebben használatban levő tankönyvünkben, A marxista filozófia alapjai című munkában olvashatjuk: „az ideológia az osztálytársadalomban valamely meghatározott osztálynak a maga helyzetét és érdekeit kifejező társadalmi (politikai, filozófiai, vallási, művészeti stb.) nézetei összessége.” [8]

Az MSZMP Esti Egyetem történelmi materializmus jegyzetében az ideológia értelmezésére több tétel olvasható:

a) Az ideológiáról általában; „Az ideológiai tükrözésnek vannak az individuális megismerés törvényein túlmenő sajátos törvényei és az ideológiai fejlődésnek a megismerés fejlődéstörvényein túlmenő sajátos törvényei.” [9]

b) A hamis ideológiáról; „A hamis ideológia tehát részint az őstársadalom primitív körülményeinek a természeti erőkkel szembeni tehetetlenséggel párosult

erőfeszítéseknek a terméke; részint az osztálytársadalmak társadalmi ellentmondásainak, a haladó és reakciós osztályok harcaiból fakadó illúziók, hamis képzetek, irreális célkitűzések összessége.” [10]

c) A proletariátus ideológiájáról; „Az emberiség történetében először a proletariátus forradalmi mozgalmában született meg egy olyan ideológia, amely a társadalmi tudat megismerő és társadalmi-ideológiai funkcióját összhangba hozza egymással és tudományos ideológia, amely leküzdötte és leküzdözi a különféle társadalmi illúziókat, téveszméket.” [11]

Ha az itt idézett felfogásokhoz illeszteni az ideológia köznapi értelmezését (az ideológia talán a leggyakrabban használt tudományos terminus a mindennapi életben), igazolttá válik előttünk egy a kritikát tartósan kiálló ideológiameghatározás nyújtása.

Az ideológia helyes értelmezése és lényegének bemutatása érdekében annak genéziséből kell kiindulni. Ugyanis a dolog genézisének elismerése a dolog lényegének elismerése. Az ideológia genézise kérdésének elemzését Marx és Engels végezték el. Elemzésük lényegét a következő tételekben foglalhatjuk össze:

1. Jól ismertek Marx következő sorai: „az élethez mindenekelőtt evés és ivás, lakás, ruházat és még egy- és más szükséges”. [12]

2. Maga a kielégített első szükséglet a kielégítés cselekvése és a kielégítésnek már megszerzett szerszáma új szükségletekhez vezet és új szükségleteknek ez a megtermelése az első történetírás lett. [13]

3. A család. SÁNDOR Pál írja: „Marx és Engels világosan látja, hogy az emberi viszonylatban a férfi és a nő a szülők és a gyermekek egy-egy csoportja nem azonos az állatvilág különböző csoportjaival.” [14]

4. Konkrétan az ideológia szempontjából legérdekesebb passzus pedig „materialisztikus összefüggés van az emberek között, amelyet a szükségletek és a termelés módja szabnak meg, és mely olyan régi, mint az emberek maguk, olyan összefüggés mely mindig új formákat ölt és ezért ‘történelem’, anélkül is, hogy bárminő politikai, vagy vallási nonsens léteznék, amely az embereket még külön összetartaná”. [15]

További vizsgálódásunk szempontjából számunkra a genézis téziseiből leszűrhető következtetések az érdekesek. Az embert emberré tehát nem az isteni kiválasztottsága, sajátos lelki tulajdonság, fehérje sok stb. tette. Kizártak a különböző olyan teóriák is, mint például: FRAZER mágia elmélete, Levy BRUCHL prelogizmusa, stb. Az ideológia a társadalmi tudat szférájába tartozó olyan jelenség, amelyet egyrészt a társadalmi tudat általános ismertetőjegyei jellemeznek, másrészt pedig a neki megfelelő specifikus jegyek. Következtetésünk részletes indoklást kíván. Előtte azonban szükségesnek látszik egy kitérőt tenni. Vannak ugyanis az ideológia helyének kijelölésére más elképzelések is. Ezek közül különösen figyelemre méltó Plechanov koncepciója, amit A marxizmus tudományos alapproblémái című művében fejt ki. Georges Politzer pedig az alap és a felépítmény kategóriák pontosítására — infrastructure supra vagy super structure fogalmak bevezetésére és az ideológiai formák felsorolására gondolunk — próbálja az ideológia elhelyezésének kérdését megoldani.

Kiinduló gondolatunkból következik, hogy az ideológiának van egy valóság visszatükröző funkciója. Az ideológia valóság visszatükröző funkciója szempontjából mindekelőtt a hamis tudat, illetve a valóság helyes visszatükrözésének meghamisítása kérdését kell megvizsgálnunk. A szakirodalomban de különösen a köztudatban sokan úgy vélik, hogy csupán a vallás a hamis ideológia, annak hamis tudati tartalma miatt. Valójában a kérdés összetettebb. GUNNAR MYRDAL szerint pl. a következő esetekben alakulhat ki hamis tudat:

- a) Csak bizonyos történelmi korszakokban
- b) Bizonyos tanulmányokban
- c) Bizonyos osztályok esetében

Koncepciójának kézenfekvő korlátai ellenére is világos, hogy a hamis tudat — hamis ideológia problémakörét nem szűkíti le a vallásra. A Marxizmus-leninizmus Esti Egyetem által kiadott történelmi materializmus jegyzetben éppen ezért különösen figyelemre méltó a hamis ideológiára vonatkozó már idézett megállapítás.

Kézenfekvő tehát, hogy azok akik azt feltételezik, hogy az ideológia=hamis ideológiával, s ezért a megoldás az ideológiától való szabadulás (pl. ilyen nézetet vall a jugoszláv LUKIC) tévedés. Az ideológia hamis és tudományos ideológiákra való felosztásának természetes lehetősége létjogosulttá teszi az ideológia és a tudomány — s ezen belül ha sajátos módon is még a természettudományok — intím kapcsolatának elismerését is. S ezzel a felfogásunkkal nemcsak azoktól határoljuk el magunkat, akik — mint pl. Althusser — szakadékot látnak az ideológia és a tudomány között, hanem azoktól is, akik azt vallják, hogy az ideológia értékét nem igazsága adja elsősorban, hanem az érdekek érvényesítésében szerepet játszó inspiráló hatása. [16]

Kétségtelen, hogy az ideológia éppen követelménytartalma miatt lehet több, mint a tudomány, de ez a lehetőség nem tölthet be minden esetben toleráns szerepet az ideológia tudomány és követelmény tartalmában.

A szakirodalomban kikristályosodott felfogás, hogy az ideológia nem a nembeliség síkján megragadható probléma, hanem a közösségre szabottság a jellemzője. Még akkor is, ha egyes ideológiák esetében az univerzalisztikusság hangoztatott igényként jelentkezik. (Ez alól csupán a marxista ideológia kivétel, amely egyszerre univerzalisztikus és osztályjellegű.) Ugyanis az ideológia bázisa egy közösség — a közösség szó tág értelmében — leginkább egy meghatározott osztály. Ennek megfelelően az osztály ideológiája s általános jellemzői is ebből vezethetők le. (Osztályjelleg, történelmi jelleg, konkrét, változó stb. jelegek.) A közösség érdeksajátossága természetszerűleg tükröződik az ideológiában, s ez a tény nem zárhatja ki adott esetben az ideológia objektív igazság tartalmát, hiszen akkor óhatatlanul merül fel a kérdés, létezik-e érdektől semleges megismerés?

Az érdek az ideológia praxis funkciójában (az ideológia már említett valóság-visszatükröző funkció mellett ez másik funkciója) jelentkezik legvilágosabban. A proletár ideológia pl. segít az osztály szerveződésében, öntudatosodásában, a hatalom megragadásában és annak megtartásában. S ha e viszonyt nem sikerül helyesen értelmezni, akkor úgy járhatunk, mint pl. ALTHUSSER, aki a következőket írja: „Az ideológia elképzelések (képzetek, mítoszok, eszmék vagy fogalmak) rendszere, amely rendszer egy adott társadalomban való történelmi létezésnek, történelmi szerepnek a szolgálatában áll. Az ideológia mint képzetek rendszere, annyiban különbözik a tudománytól, hogy gyakorlati — társadalmi funkciója túlsúlyban van az elméleti funkcióval (vagyis a megismerés funkciójával) szemben.” [17]

Az eddig elmondottakból is kitűnik, hogy az érdek (pontosabban az adott ideológia bázisát jelentő embercsoport érdeke) nemcsak az ideológia születésénél van jelen, hanem kihat annak belső szerkezetére (pl. vallásos, nem vallásos, racionális, irracionális stb. ideológiák) funkciójára (pl. haladó, reakciós, konzervatív), tartósságára, hatókörére is. (Fennállásának időtartama, s a partikularitás és az univerzális viszonyának alakulásától függően milyen, mekkora embercsoportokat tud tartósan magához kötni.)

Az ideológia megismerő és praxis (átalakító és szükséglet kielégítő) funkciója egyaránt megkívánja, hogy meghatározott viszonyt alakítson ki önmaga és a külön-

böző társadalmi tudatformák között. Ha az ideológiának ezt a sajátosságát összevetjük azzal, hogy az előző korok ideológiáihoz valamilyen viszonyt el kell árulni, már elének tárul az ideológia társadalmi léttel szembeni viszonylagos önállóságának kérdése.

Az ideológia történetének rövid áttekintése genézise és főbb ismertető jegyeinek elemzése után igazoltta válik előttünk hogy Sándor Pál ideológia meghatározása: „Ideológia néven foglaljuk tehát össze azokat a tudatformákat, amelyek „alkotójuktól” függetlenül válva, mint társadalmi realitások tudományos elemzés tárgyául szolgálnak, amelyek történelmi kifejlődésükben a társadalom tagjai, az egyes személyek számára épp úgy adottságuk, amelyekben az individumok „beleszületnek” miként a termelési viszonyokba, vagy korunk technikájának színvonalába is, tehát egyéni akaratuktól függetlenül.” — Fontos állomása lehet egy egységes és időtálló ideológia meghatározásnak. [18] Az eddig kifejtettekből természetesen következik az ideológia jelenének és jövőjének kérdése.

A marxista ideológia térhódítása és a polgári ideológia ellentmondásainak fokozatos éleződése (perspektívát nyújtani való képtelensége) a burzsoáziát az ideológiájához való „más” viszony kialakítására készíti. Így születik meg a „deideologizálás” terminusa. Ugyanis, korunkra ahogyan az ideológia kérdéseivel foglalkozó polgári filozófusok hirdetik az „ideológia alkonya” jellemző. [19]

A deideologizálók koncepciójának ismertető jegyei a következők: A marxizmus tudományos voltát támadják. Fő tételeik Marx tanaiban csupán a 19. század közgazdaságtani—politikai kritikáját adta. Tehát már „akkor” sem volt több mint ideológia kritika, s ma már csupán ideológiatörténet.

A marxizmus korlátozott ideológia, csak Oroszországra volt alkalmas. LENIN mint Irwing FETSCHNER állítja, a hasznosság oldaláról közelíti meg az ideológiát. Mások, mint pl. Heinrich WEINSTOCK szerint Lenin technokrata volt.

A leninizmus egyébként is — állítják a polgári szociológusok — politikai praxis, ami az ő gondolatmenetük szerint még a „hamis tudatnál” is kevesebbet jelent. Más szóval, Lenin ideológiája nem más Werner LINKE szavaival élve, mint a „technokratizmusnak szocialista válfaja”.

(V.ö. W. LINKE: Technika és képzés című munkájával.)

A marxista ideológia támadásával semlegesítését szeretnék elérni. Ennek a törekvésnek nyilvánvaló alapvető okai a következők:

- a) A szocialista világrendszer erejének és befolyásának szakadatlan növekedése,
- b) s ami ettől elszakíthatatlan a marxista ideológia szerepének szakadatlan növekedése.

A marxista ideológia kedvező pozícióját egyébként egyes polgári filozófusok is elismerik. Így pl. J. P. SARTRE A dialektikus ész kritikája című munkájában a marxizmust tekintve a mai kor egyetlen modern filozófiájának.

Vagy a kérdést egy másik oldalról megközelítve — ahogyan ezt pl. Erich FROMM teszi — a polgári filozófia feladata a kapitalizmus érdekében felhasználni MARX ideológiáját, vagyis valami burzsoá marxizmust kreálni.

Támadásukat a marxizmus gyakorlati ideológiai, politikai tevékenységei szféráira is kiterjesztik. A burzsoá támadás jellemzői itt a következők:

- a) A szocializmus építése során ténylegesen elkövetett hibák eltorzítása, felnagyítása, pl. a sztálini személyi kultuszhoz kapcsolódó jelenségekkel hogyan járt el. A munkásosztály ügye igaza ellen próbált ideológiai és gyakorlati következtetéseket levonni, annak érdekében, hogy csökkentse a tömegekben ténylegesen meglévő vonzalmat a szocializmus iránt.

b) Megpróbálják kihasználni a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom egységében időközönként jelentkező problémákat saját céljaikra.

Ezen belül a részletes kifejtés igénye nélkül utalunk a következő problémákra: Az egyes szocialista országok egymáshoz való viszonyából fakadó gondokat használják fel. (pl. Albánia, Kína magatartása a többi szocialista országokhoz.) Jól jön nekik az ún. „új leninisták” vagy „igazi leninisták” fellépése. Ebben a vonatkozásban különösen ártalmas a kínaiak törekvése.

Tanaikat ideológia ellenesnek tüntetik fel. G. HROMUSIN írja: „az ideológia — a dezideológizálók felfogása szerint — = dogmák, előítéletek rendszere, amelyek merev keretei kizárják a társadalmi fejlődés reális folyamatainak megismerését, és ezeknek a folyamatoknak előre elkészített sémákra való ráhúzását követelik meg”. [20]

Abban a kérdésben, hogy mi az ideológia alkonyának alapja a burzsoá filozófusok álláspontja két felfogásban osztozik meg.

1. P. ARON szerint a gazdasági jólétben keresendő,

2. D. BELL szerint pedig a csalódásban.

R. ARON teóriája az ún. ipari társadalom koncepciójára épül. [21] Maga az ipari társadalom mint terminus az 50-es évek közepén született, s akkor az a jövő tőkés társadalmának egy elmaradott eszményképeként felmerülő gondolat volt, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy sikerül talán egy tartós eszmekoncepcióvá fejleszteni. Ugyanis az eddig próbált teóriák mint pl.: neoliberálisizmus, demokratikus kapitalizmus, népi kapitalizmus nem bizonyultak tartósnak.

Az ipari társadalom elmélete összekapcsolódik náluk az úgynevezett konvergencia elmélettel. [22]

Abból indulnak ki, hogy a tudományos és technikai forradalom hatására a két világrendszer országai egyforma feladatot oldanak meg, s ez a konvergáció alapja.

Ez mindennek előtt a termelésben, a termelés technikájában jelentkezik. I. HIMMERSTRAND tovább megy A depolitizáció és a politikai elkötelezettség elméleti és empirikus megközelítése című munkájában s a következő téziseket állítja fel és fejti ki:

a) Véleménye szerint az ideológiai egyetértés fejlődése figyelhető meg.

b) Gyengül az ideológiának a gyakorlati politikára való hatása.

c) Az ideológia és a gyakorlati politika funkcionális elválasztása figyelhető meg. [23]

d) Nyílt ideológiai állítások jelentkezésének ritkulása.

A mára is érvényes képet LENIN nagyon találóan jellemezte: „... a kérdés csakis így tehető fel: burzsoá vagy szocialista ideológia. Itt nincsen középút. Ezért a szocialista ideológia mindennemű lekicsinylése, mindennemű mellőzése egyszer s mind a burzsoá ideológia erősítését jelenti”. [24]

LENIN idézett álláspontjából természetesen következnek, hogy az ún. dezideológizálási koncepció, az ipari társadalom elve, a konvergencia elmélet is ideológia, még akkor is, ha egyesek ezt nyíltan tagadják. Arról van szó, amit Lenin Bogdanovval vitatkozva fejtett ki az abszolút és a relatív igazság dialektikájának kapcsán. Lenin kimutatta az ideológia társadalmi-történeti meghatározottságát. „Történelmi feltételektől függ minden ideológia — írja LENIN — de feltétlen az, hogy minden tudományos ideológiának (eltérően pl. a vallásos ideológiától) objektív igazság, abszolút természet felel meg”. [25]

Az ideológia tehát elszakíthatatlan az ideológiai harctól. Az ideológiai harc alapvető jellemzőit pedig a következőkben foglalhatjuk össze:

a) Alapjában véve a két világrendszert megtestesítő ideológia között folyik

b) A marxista ideológia harcának irányító és szervező bázisai a kommunista pártok

c) Az ideológiai harc sajátosságai az adott konkrét társadalmi viszonyoktól függenek. Ennek megfelelően bizonyos harci területek (és konkrét kérdések) előtérbe, illetve háttérbe kerülhetnek.

d) A harc a társadalmi élet egészét áthatja, (pozitív vagy negatív irányba befolyásolja) ezért volt a múltban is és most is egyik alapvető feladat a marxizmus ideológiai tisztaságának harcban való merőzése.

JEGYZETEK

[1] Ennek bizonyítása nemcsak tudománytörténeti probléma, hanem elvi kérdés is. Ugyanis — többek között — R. BENDIX szerint: „Az ideológia” terminusát tulajdonképpen nem lehet hozzacsatolni a nyugati civilizációhoz a 17—18. századig.

Ugyanezt a gondolatot Ottó Brunner így fogalmazza meg: Az ideológia korszaka az öreg Európa alkonyával, a modern világ megjelenésével kezdődik. Véleménye szerint ez azért van így, mert az értelmiség mint társadalmi réteg Franciaországban a 18. század közepén fejlődik ki. Az ókor és a középkor BRUNNER okfejtése szerint ideológia előtti időszak. (Vö. ezt a gondolatot Ottó Brunner *Neue Wege der Socialgeschichte*. Göttingen, 1956. 207. lap.)

Valójában az ideológiatörténete az ókorra nyúlik vissza. A vizsgálat során Platonnal nyithatjuk, majd Arisztotelesz következik s utána pedig a sztoikusok. Elemezni kellene Platonius álláspontját, mert innen egy „ugrás” a skolasztika univerzália harca, amit később levált a polgári filozófia különböző ideológiáfelfogása. Igaza van SÁNDOR Pálnak: „...az egész egyetemes filozófia történeten végig kellene haladnunk, és még akkor is, csak igen hézagos és a történeti logikai elemzést elhanyagoló problémátörténetet kapnánk”. Sándor Pál: *Az ideológiáról* 1972. 12.

[2] Az említett 18 definíciót alapul véve ARNE NAES egy ideológia tipologizálást hajtott végre, minek lényegét J. WIATR *Az ideológia alkonya?* című munkájában foglalt össze.

[3] MARX—ENGELS: A német ideológia. Marx—Engels Művei III. 24.

[4] GRAMSCI: Filozófiai írások, Budapest, 1970. 105—106.

[5] ALTHUSSER: Marx — Az elmélet forradalma, Budapest, 1968. 68.

[6] J. WIATR: idézi Z. Bauman: Általános szociológia, Budapest, 1965. 107.

[7] KÉRI ELEMÉR: Az ideológia szükségességéről, Valóság, 1969. 8.

[8] A marxista filozófia alapjai, Budapest, 1959. 648.

[9] Marxizmus—Leninizmus Esti Egyetem Történelmi materializmus Budapest, 1969—1970. 294.

[10] Uo. 296.

[11] Uo. 296.

[12] MARX—ENGELS Művei III. Budapest, 1960. 29.

[13] Uo.

[14] SÁNDOR PÁL: *Az ideológiáról*, Budapest, 1972. 207.

[15] Uo.

[16] KAPOSÍ MÁRTON: A társadalmi tudat differenciáltsága és struktúrája című írásában az ideológia igazság tartalma elé helyezett inspiráló szerepéhez még azt is hozzáteszi, hogy az ideológiának a szakirodalomban felsorolt minden más jegye ezzel összefügg. Mivel az ideológia — írja KAPOSÍ — koordinált tevékenységre inspirál, nyilván mindig közösségi tudat. (Pl. osztály tudat) Mivel idegen érdekek érvényesítésére is inspirálni akar olykor ezt hamis ismeretek nélkül meg sem kísérelheti. Mivel a leglényegesebb emberi szükségleteket adott gazdasági rendszerben termelve lehet kielégíteni, az ideológia elsősorban meghatározott viszonyok közötti termelésre inspirál s akceptálja e viszonyok objektív rendszerét, vagyis felépítmény jellegű és így tovább.

[17] ALTHUSSER: Marxizmus és humanizmus, Valóság, 1965. 11. 36.

[18] SÁNDOR PÁL: *Az ideológiáról*, Budapest, 1972. 197.

[19] Noha „az ideológia alkonya” kifejezés vezető szónólói Raymond ARON, Daniel BELL, maga a gondolat náluk nem eredeti. Edward SHILS ugyanis kimutatja (*The End of Ideology*), hogy ilyen gondolatot „az ideológia alkonya” kifejezés használata nélkül T. H. Marshall is hangoztatott, állampolgárság és társadalmi osztály című 1948-ban publikált esszéjében. Vele egyidőben fejtette ki ezt a gondolatot „Nyheter” újsághasábjain Herbert THINGSTEIN. Később pedig sokan mások — mint pl. Ottó BRUNNER, Lewis FEUER, Otto KIRCHLEIMER és maga SEYMOUR MARTIN LIPSET — is átvették ezt a gondolatot.

[20] G. HROMSIN: A burzsoá ideológia válsága — a kapitalizmus általános válságának megnyilvánulása. Nemzetközi Szemle, 1967. 7.

[21] Az ipari társadalom gondolatának szülőatyjai Hans BEYER (Európa világtörténete 1948. és Arnold Gehlen társadalmi pszichológiai problémák az ipari társadalomban 1949). Később R. ARON ipari társadalom (1962) című munkájában tovább fejleszti ezt a gondolatot. Mellette meg kell említeni még Rostrow nevét is a gazdasági növekedés szakaszai (1960) c. munkájáért.

[22] A konvergencia gondolatát ADANES érinti először 1955-ben magát a fogalmat pedig R. ARON vezeti be 1957-ben, igaz könyve az ipari társadalom és a társadalmi rétegződés fejlődése csak 1964-ben lát napvilágot.

[23] Ezt a gondolatot Ulf TORGENSEN: A politikai egyetértés felé mutató irányzat: Norvégia esete című írásában részletesen kifejti. Lásd erről és Himmerstadt nézeteiről J. WIATR kitűnő elemzését Az ideológia alkonya? című írásában.

[24] LENIN: Mi a teendő? Művei V. kötet Bp., 1953. 397.

[25] LENIN: Materializmus és empiriokriticizmus Bp., 1949. 130.

ZUR FRAGE DER INTERPRETATION DER IDEOLOGIE

Von

Gábor Kallós

Verfasser macht im ersten Teil seiner Studie die Interpretation der in der Marxistischen philosophischen Literatur anzutreffenden verschiedenen ideologischen Begriffe zum Gegenstand der Analyse, um aus den so gewonnenen Folgerungen eine Hilfe für deren präzisere und einheitlichere Auslegung zu erhalten.

Der zweite Teil der Studie bietet einen Überblick über die Fragen der Gegenwart und der Zukunft der Ideologie.

Über eine Kritik der sich mit der Gegenwart und der Zukunft der Ideologie befassenden verschiedenen bürgerlichen philosophischen Ansichten erbringt Verfasser den Beweis für die Aktualität und Bedeutung der Ideologie und des ideologischen Kampfes in unseren Tagen.

К ВОПРОСУ ТОЛКОВАНИЯ ПОНЯТИЯ ИДЕОЛОГИИ

Каллош Габор

Автор в первой части своей работы анализирует находящиеся в марксистско-философской литературе понятия идеологии с той целью, чтобы выводы его анализа могли оказать помощь в точном и едином определении её.

Во второй части автор говорит о вопросах настоящего и будущего идеологии. Посредством критики различных буржуазных взглядов о настоящем и будущем идеологии он доказывает актуальность и важность идеологии и идеологической борьбы в наши дни.